Els furs bascs en la crisi de l'Antic Règim: la dicotomia *abolició* o *modificació* durant la Primera Guerra Carlista[1]

per José Ramón Urquijo Goitia

Historiografia

El tema foral ha estat considerat un dels elements claus en l'estudi del conflicte carlista i en l'explicació de les seves causes. Fins i tot durant la guerra hi va haver una polèmica sobre el paper que representaven els furs en el començament i el desenvolupament del conflicte. A partir de 1837, en el bàndol liberal es plantejà la possibilitat i la conveniència que la guerra acabés amb una transacció, en la qual el manteniment parcial dels furs es convertís en una de les bases de l'acord. La premsa de l'època va publicar nombrosos editorials sobre aquest tema.

Però la polèmica més important sorgeix a principis d'aquest segle, després de la publicació d'un llibre de Sabino Arana sobre el partit carlista i els furs.[2] En resposta a les afirmacions del líder nacionalista, Eustaquio Echave-Sustaeta va replicar des de les pàgines d'«El Pensamiento Navarro», col·laboracions que posteriorment va recollir en un volum.[3] Aquest autor planteja que els atacs sistemàtics als furs s'inicien a les Corts de Cadis i que els reialistes que es varen oposar a les reformes de la Constitució de 1812 són els predecessors del carlisme. Segons ell, el foralisme de l'aixecament de 1833 és indubtable i aporta com a demostra-

1. Abreviatures dels arxius citats en el present treball: ACD: Archivo del Congreso de los Diputados, Madrid; ADFA: Archivo de la Diputación Foral de Álava (Vitòria); ADFB: Archivo de la Diputación Foral de Bizkaia, Bilbao; AG: Archivo de Gernika, Guernica; AHN: Archivo Histórico Nacional, Madrid; AMRE: Archives du Ministère des Relations Extèrieures, París; ARAH: Archivo de la Real Academia de la Historia, Madrid; ASMAE: Archivio Storico del Ministerio degli Affari Esteri, Roma; ASN: Archivio di Stato di Napoli, Nàpols; AST: Archivio di Stato di Torino, Torí; SHAT, Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes. A més, s'utilitzen les següents abreviatures: CP: Correspondance Politique; CPC: Correspondance Politique des Consuls; LL.MM. Lettere Ministri; MAE: Ministro/Ministerio de Asuntos Exteriores (adopto sempre la mateixa denominació malgrat que en ocasions se'l denominava secretari d'estat...). Darrere la data dels diaris hi ha dos números: el primer correspon a la pàgina i el segon a la columna.

2. Sabino ARANA GOIRI, *El partido carlista i los fueros vasko-nabarros*, dins *Obras completas de Arana-Goiri'tar Sabin (Sabino Arana Goiri)* (Donostia, Sendoa, 1980), 2a.ed., vol. II, ps. 1.067-1.252. La publicació original va sortir el 1897.

3. Eustaquio ECHAVE-SUSTAETA, *El partido carlista y los fueros. Con inserción de gran número de documentos, muchos inéditos.* Prólogo del Excmo. Sr. D. Juan Vázquez de Mella (Pamplona, Imprenta de «El Pensamiento Navarro», 1914).

ció les proclames en les quals es fa menció de la paraula *furs*. La diferència entre els plantejaments carlistes i nacionalistes es troba en el fet que aquests darrers consideren que els bascs eren foristes i que foren enganyats per participar en la guerra; com a conseqüència, la pau de Bergara separa ambdues causes.

El 1979, Julio Aróstegui va publicar un llarg article titulat *El carlismo y los fueros vasconavarros*, en el qual va plantejar la qüestió en el marc de la crisi de l'Antic Règim i del sistema foral. S'oposa a la identificació del carlisme amb la defensa dels furs: «*Indudablemente crisis foral y carlismo encontrarán la más clara coyuntura de su convergencia en el hecho del* foralismo. *En sus inicios el foralismo no fue sino el movimiento de defensa de ciertos* status *y privilegios amenazados, si se prefiere, movimiento de defensa y protesta de estratos sociales sobre los que parecían recaer los peores efectos de una evolución inevitable. El carlismo era, a la escala española, un fenómeno análogo: defensa a ultranza de los roles respectivos de capas sociales en proceso de desplazamiento y degradación en sus privilegios y condiciones, por obra de los proyectos revolucionarios de cuño "burgués".*»[4]

Enfront d'Echave-Sustacta, es planteja, per tant, una conjunció temporal de causes, sense que per això es pugui concloure que les guerres carlistes fossin guerres foralistes, ja que la desaparició del fur era una més de les possibles conseqüències de la desaparició de l'Antic Règim. Planteja que els primers manifestos contenen al·lusions genèriques a les lleis fonamentals o a furs, sense que hi hagi cap evidència que es tracti d'una defensa d'institucions en perill.

Uns quants anys més tard, va sorgir la polèmica obra de María Cruz Mina Apat sobre la qüestió foral de Navarra. Algunes de les seves manifestacions suposen un gir complet de les tesis mantingudes fins a aquell moment: «*De las primeras proclamas carlistas que movilizaron al pueblo de las cuatro provincias vascas se deduce el significado antiliberal y reaccionario del levantamiento y la defensa del trono y del altar como su única justificación ideológica; el móvil foral y particularista no aparece por ninguna parte.*» «*El fuerismo no es carlista, el fuerismo es liberal.*»[5] El seu principal mèrit es troba en el fet d'haver estudiat la lluita dels liberals en favor dels furs.

El 1986 i el 1988, A. Bullón va publicar dos treballs d'escassa o nul·la originalitat, en els quals no fa més que repetir dades ja conegudes, sense endinsar-se en una anàlisi de les pràctiques polítiques dels carlistes.[6] En el primer hi ha afirmacions tan sorprenents com la següent: «[...] *los carlistas ya eran conscientes de algo que se nos ha querido presentar como un nuevo y gran descubrimiento: la existencia en las filas cristinas de algunos partidarios de los fueros, lo que está muy lejos de significar que estos sean defendidos por los liberales. En primer lugar, porque muchos de los que apoyaban a la gobernadora eran absolutistas y no liberales, y en*

4. Julio Aróstegui, *El carlismo y los fueros vasconavarros*, dins *Historia del pueblo vasco*, vol. III (San Sebastián, Erein, 1979), p. 81.

5. María Cruz Mina Apat, *Fueros y revolución liberal en Navarra* (Madrid, Alianza, 1981), ps. 226-227 i 228.

6. Alfonso Bullón de Mendoza y Gómez de Valugera, *Ideología carlista y régimen foral 1833-1845*, dins *Congreso de Historia de Navarra de los siglos XVIII, XIX y XX. Anejos a Príncipe de Viana* (Pamplona, Gobierno de Navarra, 1986). *Nuevas notas sobre el carlismo y los fueros*, dins *Príncipe de Viana. Anejo 9. Primer Congreso General de Historia de Navarra. Vol. 4: Comunicaciones* (1988), año XLIX.

segundo lugar porque la actitud del régimen de Isabel II no era favorable a los fueros, al revés de lo que ocurría con el encabezado por Don Carlos.»[7]

Es tracta d'una versió més de la seva coneguda tesi del *criptocarlisme*, és a dir, dels nombrosos partidaris de Don Carlos que es trobaven en el camp liberal i fins i tot en les files d'Isabel II defensant a contracor una causa que no era la seva.

La lluita de l'absolutisme contra els furs

L'atac als furs no és un fet exclusiu dels liberals durant les Corts de Cadis o durant el Trienni. Al llarg del segle XVIII es poden observar diferents iniciatives que tendeixen a unificar les fronteres interiors d'Espanya i el sistema fiscal, la qual cosa implicava la supressió del sistema foral. Al costat de tot això trobem una publicística que justifica aquestes posicions, els autors de la qual han estat objecte de dures crítiques per part dels furistes. Una de les persones més criticades fou Juan Antonio Llorente.[8] Davant d'aquests escrits es van publicar els treballs d'Astarloa, Erro i altres personatges de la cultura basca, els quals, defensant les peculiariats de la llengua, feien, alhora, la defensa del sistema foral.

La primera supressió dels furs es va produir com a conseqüència de la publicació de la Constitució de 1812. Les Juntas Generales del Señorío de Vizcaya, reunides a Bilbao, varen tractar d'oposar-se al jurament d'aquest text, fins al punt que el general Renovales assenyalava *«que más parecían de una república independiente que de una provincia»*.[9] Després d'aquests incidents es va adoptar una política menys dura i hom va tractar d'aconseguir algunes modificacions en l'aplicació del text gadità.[10]

La monarquia absoluta va aprofitar les reformes fetes a les Corts de Cadis per tal de no restablir el sistema anterior. El cas més paradigmàtic és el de les senyories. A això s'ha d'afegir que la pèrdua de les colònies americanes havia posat la hisenda de l'estat en una greu crisi econòmica i per tal de resoldre-la s'intentà d'augmentar la pressió fiscal. En conseqüència, va continuar la campanya d'assetjament als *privilegis* bascos, enfront de la qual la Diputació de Biscaia va optar una altra vegada per la remissió d'escrits sobre diferents contra-

7. Alfonso BULLÓN DE MENDOZA Y GÓMEZ DE VALUGERA, *Ideología carlista...*, *op. cit.*, ps. 272-273.

8. Un judici imparcial sobre la seva obra es pot trobar a Fco. FERNÁNDEZ PARDO, *La independencia vasca. La disputa de los fueros* (Madrid, Nerea, 1990). La millor descripció del context de la polèmica foral en aquest període es troba en l'obra de Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, *La génesis del fuerismo. Prensa e ideas políticas en la crisi del Antiguo Régimen (País Vasco, 1750-1840)* (Madrid, Siglo XXI, 1991). El mateix problema ha estat tractat des d'una òptica nacionalista i sense el més elemental sentit crític: J. DE ARALAR, *Los adversarios de la libertad vasca 1794-1829* (Buenos Aires, Ekin, 1944).

9. ACD, *General* 18-27.

10. ADFB. Armario 15, tom 182. Exposició a les Corts (16-III-1814) sobre duanes; exposició a les Corts (4-III-1814) perquè s'adjudiquin a subhasta els comestibles; exposició a la Regència (16-III-1814) sobre l'estadística.

furs.[11] Després del parèntesi del Trienni Constitucional, durant el qual es varen suprimir novament els furs, la Diputació de Biscaia tornà a remetre nombrosos escrits en la seva defensa, concretament vint-i-dos entre juny de 1823 i juliol de 1825.[12]

L'entrada en vigor del nou codi de comerç (1 de gener de 1830) fou interpretada com un primer pas cap al trasllat de les fronteres a la costa. L'ambaixador de Sardenya a Madrid constata el malestar existent en territori basc davant d'aquesta mesura, que era considerada un intent més de traslladar les duanes a la costa, la qual cosa implicava un cop de mort a la pervivència dels furs.[13]

És simptomàtic que precisament en aquest període creixin, per part de les autoritats forals de Biscaia, les pressions sobre comerciants i residents per a exigir-los la prova de la puresa de sang, fet que va motivar protestes diplomàtiques de França i d'Anglaterra. Aquesta actitud anava dirigida tant al fet de tancar-se en una defensa numantina del fur, com a impedir la permanència d'estrangers als quals s'acusava de ser els causants de la contaminació ideològica d'Espanya.

A vegades s'ha presentat el sistema foral com un exemple de democràcia que superava les propostes dels liberals de Cadis. Els pronunciaments fets per diverses autoritats de les tres províncies en els darrers anys del regnat de Ferran VII són molt clarividents en aquesta tema, igual com la seva supeditació a les ordres reials quan accentuaven el control que es tenia sobre el territori. Molts dels principals caps de la revolta carlista es manifestaren en aquest sentit durant aquest període.

El 1823, la Diputació de Biscaia, en una exposició dirigida a la Regència, assenyalava el següent: «*¿Mas qué podía esperarse de gentes semejantes cuyo ídolo era sola la igualdad y con libertad absoluta?*»[14]

11. ADFB, Armari 15, tom 182. Escrit al Ministerio de Gracia i Justicia (24-V-1814) sobre el governador accidental d'aquesta zona; al Rei (1-XII-1815) perquè es digni a escoltar aquesta senyoria abans de decidir sobre la consulta de la Junta nomenada per una ordre reial del 6 del corrent relativa a contraban; al Rei (17-V-1916) considerant contrafur el nomenament del mariscal Francisco Longa com a jutge de contraban de Bilbao; al Rei (21-V-1816) sol·licitant que se li remeti còpia de la documentació generada per la Real Junta creada per a l'estudi del contraban; al Rei (25-V-1816) proposant mesures per a la supressió del contraban; al rei (14-VII-1816) per tal que es digni suspendre les ordres reials de 7 de maig i 8 de juny darrers i que cessi el mariscal Longa en la judicatura de contraban i demanant que hi continuï el corregidor.

12. ADFB, Armari 15, tom 181.

13. El codi de comerç s'havia publicat el 30 de maig de 1829, encara que la seva aplicació es va iniciar set mesos més tard. AST, LL. MM. *Spagna* 109. Despatx de l'ambaixador de Sardenya a Madrid (1-III-1829, núm. 553) al MAE. «*Dans ce moment il y a beaucoup de mauvais humeur dans les esprits des habitants des Provinces Basques et du Royaume de Navarre à cause de la ferme resolution adoptée par le gouvernement au préjudice de leurs privilèges d'établir sur les frontières de la France une ligne de Douanes tout en ne voulant pas acquiescer aux conditions que les Deputations des dites Provinces ont proposé pour base de leur consentement.*» Però aquest malestar afectava fonamentalment una part de la població, segons constata un despatx posterior de la mateixa font: AST. LL. MM. *Spagna* 109. Despatx de l'ambaixador de Sardenya a Madrid (26-V-1830, núm. 20) al ministre d' Asuntos Exteriores. Diu que el trasllat «*est desirée par une partie des Provinces mêmes qui trouverait son avantage dans le commerce libre avec l'Interieur de l'Espagne*». La postura de les tres províncies es pot veure a ADFA, 580 exp. 2.

14. ADFB, Armari 15, tom 181, foli 28*r*. Exposició de la Diputació de Biscaia (22-VII-1823) a la Regència del regne.

En els escrits de les diputacions es poden trobar diverses expressions de despreci als principis igualitaris amb motiu de la nova norma d'elecció d'ajuntaments de 1824. Fins i tot podem observar la presència dels principals caps carlistes (Alzaa, Verástegui...) acceptant el sistema que suposava la imposició d'una normativa sense tenir en compte els costums de cada una de les províncies. Resulta curiosa la proposta emanada de la Diputació d'Àlava el 1828 i signada per Valentín de Verástegui, que conté l'acord de les Juntas de Álava de supressió de consells oberts en les petites poblacions de la província, amb l'excusa que la persistència de tals institucions resultava perillosa per a l'ordre públic.[15] En la seva resposta, el Consejo de Castilla assenyalava que calia conèixer prèviament l'opinió dels afectats, als quals no s'havia consultat per a aquesta decisió.

Les manifestacions de José Francisco Alzaa, amb motiu de les eleccions de càrrecs municipals d'Oñate per a l'any 1832, resulten encara més sorprenents, ja que negava la vigència del sistema foral en aquest poble i defensava la superioritat de les lleis del regne sobre les particulars d'una regió.[16] Aquest plantejament es fa enfront de la postura de l'alcalde, el qual pretenia que es fessin «*con arreglo al furo guipuzcoano*». Lògicament no resulta creïble la versió que es tractava d'un ardent defensor dels furs.

És possible considerar que aquests *jauntxos* eren defensors del fur i que aquest consagrava un sistema de democràcia basca superior al proposat pels liberals?

Revolta i furs

La guerra carlista no s'inicia per motius forals, ja que els seus principals caps no poden ser considerats precisament defensors dels furs i les proclames dels moments inicials no contenen mencions expresses a la seva defensa, sinó al·lusions genèriques i una mica oratòries. Ni tan sols les referències contingu-

15. AHN, *Consejos* 3777. Expedient format per una ordre reial que remet a consuolta del Consejo una exposició del diputat general de la província d'Àlava sobre el fet que se suprimeixin les reunions de Concejos Generales en Hermandades o Pueblos d'aquella província que excedeixin de vint veïns. L'exposició de la Diputació d'Àlava (1-III-1828) és signada per Valentín de Verástegui, que era diputat general: «*El influjo de la tenacidad, del interés audaz de ciertos individuos y otras pasiones que con la expresión resuelta de la vehemencia hacen callar las reflexiones prudentes y juiciosas de la moderación, y llevan en pos de sí los ánimos poco perspicaces de la multitud. El consejo de los prudentes está ordinariamente en el corto número de individuos escogidos..*». Aquestes reunions «*al paso que distraen al vecindario de sus labores más que a aclarar y dirigir conducen a entorpecer y confundir la marcha de la administración*».

16. AHN, *Consejos* 3876. Intervenció (1-X-1831) de José Joaquín Alzáa en la realització de les eleccions per a càrrecs municipals a Oñate. «*Que hallándose vigente la ley general del reino sobre elecciones de Ayuntamiento y habiendo regido dicha ley general en la villa de Oñate sin que hasta ahora se hubiese derogado por otra ley general ni particular, no puede ni debe el Ayuntamiento variar la forma de elecciones sin hollar las leyes y atentar contra las prerrogativas reales, que por lo tanto, y siendo hoy día primero de octubre el señalado por la ley para hacer las propuestas de individuos de Ayuntamiento para el año próximo de mil ochocientos treinta y dos se cumpla y lleve a efecto dicha ley sin perjuicio de que más adelante solicite la villa de S.R.M. la gracia de hacer las elecciones según previene la ordenanza de esta villa, que por la ley general fue derogada en el particular.*»

des en la proclama de José Francisco Alzáa –la que fa una referència més clara als furs– no assenyalen que es trobessin en perill: «*El turbulento liberalismo ha sentado ya su trono sobre la cima de nuestro oprobio. Pérfidas maquinaciones atentan contra el trono que se finge defender* [...]. *Guipuzcoanos, despertad; vuestra inacción será criminal. Dios, nuestros fueros, la patria, el rey nos llaman: sigamos.*»[17]

Els documents interns són més clars pel que fa a aquesta qüestió, ja que no hi apareix cap menció al possible perill de supervivència dels furs, com es pot observar en la carta enviada pel general Fernando Zavala a la Diputació de Biscaia. Per als dirigents revoltats es tractava d'una defensa dels drets de l'infant Carles i dels pressupostos del l'Antic Règim.[18]Més sorprenent resulta la instrucció de Zumalacárregui als comandants de batallons per tal de mantenir l'ànim dels soldats, en la qual, després d'assenyalar la necessitat d'evitar el desànim i mencionar els possibles premis, indica el següent: «*Los jefes y oficiales deben arengar con frecuencia a la tropa del dichoso porvenir y triunfo que obtendremos sobre nuestros enemigos esta primavera, ridiculizando sus bisoños soldados, la injusta causa que defienden queriendo que una mujer no de las mejores costumbres y extranjera les mande; el terror que les inspiran los navarros y la gloria que adquieren estos produciendo la admiración en todas las partes de Europa, y sobre todo que el rey Don Carlos V, lejos de privarles de sus fueros y privilegios como lo ha hecho su ingrato hermano Don Fernando, en mucha parte de ellos se los aumentará.*»[19]

És estrany que no s'anomeni la supressió decretada pel general Castañón ni la idea del nou Govern de suprimir-los, sinó que s'atribueix aquesta actitud al monarca mort. La resta insisteix en els arguments utilitzats pels reialistes per desqualificar Isabel II i especialment la seva mare.

Encara que els carlistes no mencionaven la qüestió foral en el moment de la revolta, després comença a ser citada com un dels mòbils importants de la lluita, principalment en els mitjans de francesos, tant polítics com de comunicació. Una setmana després d'iniciar-se la lluita, trobem referències a la problemàtica foral en una carta del general francès Noguès dirigida al ministre de la Guerra: «*Les franchises des provinces vasconnes sont, dit-on, le prétexte de la revolte. Moi, je l'attribue à la domination des moines et à l'esprit* arabe *de quelques aventuriers.*»[20] «La Gazette de France» publicava una carta d'un carlista espanyol en la qual no els atribuïa el paper de motivació, sinó de premi concedit per l'infant Carles als territoris que es declaressin en el seu favor: «*J'ai la satisfaction de pouvoir vous annoncer une nouvelle de la plus grande importance dans la situation de l'Espagne*

17. ADFB *Administrativo* 409. Proclama de José Francisco Alzáa (8-X-1833) als guipuscoans. Una part del text es pot trobar a Eustaquio ECHAVE- SUSTAETA, *Op. cit.*, p. 38.

18. AG. *Guerras civiles* 218. Ofici de Fernando Zavala (25-XI-1833) a la Diputació de Biscaia. «*Tengo que hablar a V. E. Con dolor y sentimiento pero con la pureza y buena fe con que siempre se ha caracterizado mi delicadeza y más cuando interesa la felicidad y tranquilidad del Pueblo Español y de su legítimo rey no menos que la religión santa de nuestros mayores que un puñado de revolucionarios tratan de destruir bajo la apariencia de sostener el Trono de las Españas en las sienes de la Niña Infanta doña María Isabel de Borbón...*»

19. ARAH. *Pirala* 9/6798 carp. 3. Instruccions de Zumalacárregui (11-II-1834) dirigides als «*jefes de los Cuerpos*».

20. SHAT. E4-8. Despatx del general Noguès (13-X-1833) al ministre de Guerra.

et à laquelle vous pouvez donner toute publicité, car elle est authentique. C'est l'ordre que le sage et vertueux Charles V a donné de proclamer les fors ("fueros"), priviléges et sages libertés du royaume d'Aragon, *et pareillement dans les autres provinces, quand ces états le salueront par roi légitime...*»[21]

Més clarificador és el testimoni del diplomàtic i historiador Mignet, enviat especial francès per tal de donar suport a la causa liberal, el qual inserta la qüestió foral en el marc de la legislació de l'Antic Règim. I raona la resistència a un canvi legislatiu com una reacció davant la pèrdua de privilegis, general en tots els pobles propers a la frontera francesa.[22] En aquest sentit, la proclama del general Federico Castañón va significar un increment dels temors dels revoltats per la conservació dels furs; un fet que es va veure acompanyat per la creació de les subdelegacions de Foment, que tenien un més gran sentit igualador respecte els furs.

Liberalisme enfront de foralisme

Contra aquesta visió del fet que els carlistes pretenien una defensa dels furs, es van aixecar els liberals, especialment el sector més radical. La burgesia donostiarra havia capitanejat una campanya a favor de la modificació dels furs i resulta lògic que els desmentiments que es tractava d'una guerra foral provinguessin d'aquesta plaça. Aquesta tesi fou repetida en nombroses ocasions pels progressistes al llarg de la guerra i especialment al final, quan s'estava intentant de trobar una sortida per mitjà de la transacció foral.[23]

Un dels elements que s'ha de tenir en compte en analitzar la qüestió foral a Espanya és la pressió exercida pel comerç de Santander, a fi d'aconseguir la supressió del sistema d'exempció fiscal, que en la seva opinió suposava un desavantatge per a la seva plaça.

La promulgació de l'Estatut Reial va provocar una greu crisi entre el poder central i les institucions basques. La Diputació de Guipúscoa es va enfrontar a l'Ajuntament de la capital guipuscoana i s'oposà a la publicació i a l'acceptació de la nova norma.[24] A Biscaia el conflicte va tenir lloc entre la Diputació i els

21. «La Gazette de France» (11-X-1833) (1/1,2).

22. AMRE. CP. *Espagne* 760, fol. 269. Despatx de Mr. Mignet, enviat especial francès a Espanya amb motiu de la mort de Ferran VII (12-X-1833). «[...] *Mauvaises dispositions des provinces basques. Ces dispositions sont en général partagées par tous les pays qui bordent notre frontière. Sans douane, presque sans impôts, affranchis des garnisons excepté sur quelques points militaires, jouissant de privilèges nombreux auxquels ils tiennent extrêmement, ces pays sont opposés à toute innovation par intérêt.*»

23. «Boletín de Comercio» (14-I-1834); «El Tiempo» (15-I-1834) (179/1), notícia datada a San Sebastián el 30 de desembre. «*Todo cuanto se forja acerca del pretendido espíritu de foralismo de los sublevados es una patraña; todo cuanto se anuncia de amor a estas instituciones es ridículo. Aquí, como entre los facciosos de otras provincias, no hay otro espíritu que el de la teocracia pura; no se aspira a otros fueros que a los de Gregorio XVI; no hay amor a otras instituciones que a las del Santo Oficio. Esta es la causa que defienden los sediciosos de todas partes, porque la misma tienen los corifeos vascongados y navarros, que los instigadores castellanos; o por mejor decir, todos son unos, y único su material interés.*»

24. AHN. *Estado* 6955. Còpia d'una carta sense signatura, datada a San Sebastián el 13 de juny de 1834

representants del Govern central que desitjaven imposar la vigència de les lleis emanades de Madrid. La Diputació assenyalava que «*el Estatuto Real y Convocación de Cortes y ley de Elecciones de Procuradores carece del requisito prescrito por la ley 11, título 1º de los fueros de Vizcaya*».[25]

Mentrestrant, la Diputació de Biscaia enviava comissionats a Madrid per tal de convèncer el Govern que una de les causes de la guerra era «*la genial tenacidad de sus naturales cuando se les inspira recelos sobre la pérdida de sus fueros*».[26]

La revolta de La Granja que restablia el sistema polític creat per les Corts de Cadis suposava l'aniquilació de les institucions forals. Aquest fet, però, no es va produir d'una manera immediata a causa del setge carlista a la plaça de Bilbao. Després de l'aixecament del setge, l'heroica actitud dels habitants de la vila biscaïna va possibilitar que aquests adoptessin una clara posició proforal sense que ningú no els pogués acusar de connivència amb els carlistes. Uns quants mesos més tard, Espartero publicava una proclama en la qual es prometia la pervivència del sistema foral: «*Estos mismos que no se cansan de engañaros os dicen que peleáis en defensa de vuestros fueros; pero no lo creáis. Como general en jefe del ejército de la reina, y en nombre de su gobierno, os aseguro que estos fueros que habéis temido perder os serán conservados, y que jamás se ha pensado en despojaros de ellos.*»[27]

Aquesta actitud resultava sorprenent per a certs cercles liberals i conté els elements fonamentals que després trobarem en la pau de Bergara. Els seus enemics varen aprofitar l'ocasió per a criticar una actuació que suposava una usurpació de funcions del poder executiu i del poder legislatiu. El diari «El Castellano» jutjava així els fets: «*El bando o proclama del general Espartero ofreciendo conservar los grados que obtengan en el ejército del pretendiente a los oficiales que se presenten con la fuerza que les corresponde y el inmediato a los que se presenten solos, y la dirigida a los habitantes de las Provincias Vascongadas garantiendo la conservación de sus fueros, son documentos* insólitos *en un país que tiene gobierno representativo y dignos de meditación, pues abrazan varios puntos legislativos que no creemos deben expresarse ni resolverse en las alocuciones de los generales.*»[28]

Pel juny de 1837, centenars de residents a Bilbao varen signar un manifest en el qual es demanava el manteniment dels furs enfront de la proposta de l'Ajuntament que havia sol·licitat la seva supressió.[29] És molt interessant l'opinió de Martín de los Heros, llavors diputat a Corts per Biscaia, a qui es va demanar que donés suport polític a la proposta. En la seva opinió, era necessari «*no hacer*

25. AG. *Régimen Foral* 1, exp. 2. Hi ha un expedient molt gruixut sobre la proclamació de l'Estatut Reial i la realització de les eleccions. Còpia de l'ofici de la Diputació (6-VI-1834) al corregidor i comissari regi de Biscaia.

26. AG. *Régimen Foral* 1, exp. 1. *Expediente original de la correspondencia de oficio y particular seguida con el consultor diputado en Corte D. Casimiro de Loizaga sobre las alteraciones de que se ven amenazadas las instituciones forales de Vizcaya.* Carta de Casimiro de Loizaga (13-III-1834) a la Diputació de Biscaia.

27. UNA SOCIEDAD DE EX-MILICIANOS DE MADRID, *Vida militar y política de Espartero* (Madrid, Tipografía de Benito Hortelano, 1844), vol. II, p. 265.

28. «El Castellano» (31-V-1837) (1/3>2/1).

29. ACD. *General* 104 exp. 338.

si fuera posible ninguna mudanza por ahora en el gobierno interior» i en cas d'urgència endarrerir la seva implantació fins a l'arribada de la pau. Però l'encreuament d'escrits de contingut oposat suposava una greu pèrdua per «*las controversias suscitadas en esa, y con otras manifestaciones, que en nuestra opinión hubiera sido mejor no dar al público*».[30]

Però és evident que la política respecte el problema foral es movia enmig de fortes contradiccions. Sense cap dubte, Espartero va actuar d'acord amb instruccions del Ministeri, però uns quants mesos més endavant les Corts (6-IX-1837) varen aprovar un decret que suprimia les diputacions forals i facultava el Govern per a traslladar les duanes a la frontera i establir els jutjats que considerés necessaris. Aquesta decisió, d'acord amb el testimoni del cònsol francès a Bilbao, va provocar un refús generalitzat entre els liberals de la vila, els quals consideraven que els seus sacrificis en la lluita contra els carlistes no rebien cap recompensa.[31] En resposta a l'actuació de les Corts, la burgesia de Bilbao es va negar a participar en les noves institucions, per la qual cosa les autoritats militars varen tenir moltes dificultats per a repartir els càrrecs.

França i Anglaterra davant els furs

És molt interessant d'examinar els interessos econòmics de França per al manteniment del sistema foral. El ministre d'Afers Exteriors francès indicava al seu ambaixador a Madrid el següent: «*Il en est deux autres sur lesquelles vous desirez être également instruit de votre manière de voir. La première est la supression possible des privilèges de la Biscaye et de la Navarre. Pour ce qui nous concerne, s'il est certain que sous quelques rapports ce régime actuel de ces provinces nous est peu favorable; s'il est certain que nous avons souvent lieu de regretter que l'action de cabinet de Madrid soit si imparfaite, il est également indubitable que ce même règime offre à notre commerce le plus sur moyen de lutter contre ce qu'il y a d'hostile et intolerable dans les reglements de douannes et de navegation de l'Espagne.*»[32]

Al llarg de la primavera i de l'estiu de 1834 es va anar obrint pas entre els mitjans propers al Govern la idea que calia negociar un acord amb els revoltats, ja que hom creia que aquesta era la manera més idònia per a acabar la guerra. Molts alts càrrecs polítics i militars pensaven que les dues úniques solucions eren la intervenció estrangera o la transacció. Així s'expressava el duc de Frías, ambaixador d'Espanya a París, en una entrevista amb el rei Lluís Felip: «*Señor, no hay tal carlismo; lo que hay es que las provincias privilegiadas se alborotarán a todo cambio de gobierno, siempre que crean que puede igualárselas con las demás de España. V.M. debe saber que las Provincias Vascongadas son repúblicas, sobre las cuales el rey de España no ejerce más que un protectorado y que no reportan ventajas*

30. AHN. *Guerra Civil. Documentación Particular* 453.

31. AMRE. CPC. *Espagne* 15, fol. 297. Despatx del cònsol francès a Bilbao (9-XI-1837, núm. 171) al MAE. «*La mise à exécution du décret rendu par les Cortès le 6 septembre a produit ici le plus mauvaise effet. Les bilbayens en sont à se demander à quoi leur ont servi tant d'efforts, tant de sacrifices.*»

32. AMRE. CP. *Espagne* 764, fol. 171. Despatx del MAE francès (23-II-1834) a l'ambaixador de Madrid.

para la hacienda del estado. En Navarra, es rey constitucional, si se quiere llamar constitucionales a las antiguas formas de aquel reino; pero no tiene ventajas a favor del tesoro de la nación.»[33]

I després d'assenyalar que Navarra no va acceptar la modificació successòria introduïda per Felip V perquè era una contrafur, continuava: «*Así pues en dicho reino todos pelean por lo mismo; pero como en sus provincias no hay quintas, contribuciones, etc.... ésta es la verdadera causa. Además la sublevación puede ser un cálculo; pues, si como esperamos reinase Isabel II, con la conducta que tienen los sublevados creen acaso que se les conservarán sus fueros porque no se alboroten, y en el caso de vencer el Pretendiente llamarán fidelidad el deseo de sostenerlos.*»

Però aquesta tesi era refusada en aquest moment per Lluís Felip, el qual pensava que es tractava d'una «*obra de curas y frailes*».

Malgrat això, la idea de la defensa dels furs es va anar estenent a poc a poc. L'ambaixador francès a Madrid parlava de la paràlisi del Govern espanyol que no prenia cap resolució «*sur la question si delicate des privilèges de cette partie de l'Espagne*»;[34] mentre que el «Journal des Débats», un butlletí oficiós del Govern francès pensava que «*les prétendus droits de Don Carlos pourraient fort bien n'être qu'un prétexte à la rebellion qui serait entretenue pour d'autres intérêts que les habitans du pays croient menacés*».[35]

La defensa més ardent en els mitjans periodístics francesos la va fer el diari radical «Le National de 1834», el qual en diverses ocasions descriu el sistema foral com un govern perfectament democràtic. Aquest periòdic parlava de la delicada situació a la qual s'enfrontava el Govern: si treia els furs al País Basc, aquesta regió seria una font permanent de conflictes; si els mantenia, es corria el risc «*de voir soulever la Catalogne, de toute temps jalouse des immunités dont jouissent les provinces des Pyrénnées-Occidentales, la Catalogne qui conserve toujours ses souvenirs et son espoir d'indépendance...*».[36]

L'actitud del monarca i els governants francesos es va començar a modificar a partir de juliol de 1834. Després de l'entrada de l'infant Carles en territori espanyol, es va evidenciar la falsedat de la tesi defensada per nombrosos carlistes que manifestaven que la població se li uniria en massa i que la guerra acabaria quasi «per aclamació». La seva entrada a Espanya no va tenir cap altre efecte que el propagandístic, ja que ni el seu exèrcit va aconseguir avanços considerables ni es va produir una deserció en massa en les tropes liberals. Els moderats no es mostraven contraris al manteniment dels furs i fins i tot van idear la teoria que la guerra era una qüestió generada per un problema *provincial*. L'ambaixador espanyol a París es mostrava content d'haver influït en el canvi que observava en el gabinet francès pel que fa a aquest tema: «*Pero la Francia está convencida, y esto me consta ser cierto, de que visto el ningún resultado de la tentativa del Pretendiente, lo que existe en España es una guerra provincial o si se quiere* foral, *y en ningún modo civil. Este convencimiento, prescindiendo de la posterior experien-*

33. AHN. *Estado* 8122. Despatx de l'ambaixador d'Espanya a París (10-IV-1834, núm. 17) al MAE.

34. AMRE. CP. *Espagne* 765, fol. 67. Despatx de l'ambaixador de França a Madrid (29-IV-1834, núm. 37) al MAE.

35. «Journal des Débats» (9-V-1834) (2/3).

36. «Le National de 1834» (7-VII-1834) (2/1,2). Crònica de Madrid del 25 de juny.

cia, me lisongeo de haber sido yo la causa de él; pues cuanso llegué a esta capital no estaban enterados de ello...»[37] La possibilitat de la transacció foral com a mitjà de pacificació va prendre cos en la diplomàcia francesa, com es pot veure en les informacions que el ministre d'Afers Exteriors francès feia arribar al seu ambaixador al Vaticà.

Però la idea de la importància del factor foral no tan sols va tenir èxit entre els governants francesos. Va haver-hi una àmplia campanya en els mitjans de comunicació defensant la mateixa tesi, els principals propagadors de la qual foren el republicà Agustín Chao i la premsa radical («Le National»). «La Gazette de France», un diari reialista, explicava aquest fet: «*Assez de témoignages sont venus confirmer la nationalité de l'insurrection; c'est même la seule chose qu'on ne lui conteste pas car un jeune republicaine (Chao) a entrepris de démontrer l'histoire à la main que ces provinces combattant pour leurs privilèges sous la bannière d'un roi légitime ont des institutions et des moeurs républicaines, que leurs libertés n'ont jamais été ni effacées ni interrompues et que la centralisation au moment où elle a tenté de les abolir les a trouvées encore vivaces et résistances, malgré leur antiquité...*»[38]

L'actitud anglesa difereix en part de la francesa. L'1 de març de 1834 Villiers comunicava a Palmerston que els bascs lluitaven exclusivament per la defensa dels seus privilegis, perquè sabien que tots els governs liberals els els havien pres; aquest mateix missatge es repeteix en diferents cartes.[39]A finals d'aquest mateix any, el rei d'Anglaterra (31-x-1834) plantejava la necessitat que s'intentés la mediació en aquesta matèria, sempre des del respecte de la independència dels governants espanyols, perquè considerava que «*the insurgents are fighting not for Carlos for whom they do not seem to care sixpence, but for their local privileges*». D'acord amb aquestes instruccions, Villiers va parlar amb el marquès de las Amarillas, membre del Consell de Regència, i una de les persones més sensibilitzades per la necessitat d'aconseguir una transacció amb els insurgents.[40]

Amarillas va plantejar al Consell la necessitat d'arribar a un acord sobre aquestes bases. Però la seva proposta foral es reduïa a respectar «*ciertos derechos en el orden municipal y administrativo*». Quedava fora, per tant, qualsevol concessió política i, evidentment, de tipus hisendístic. Si el Consell de Regència va reduir l'àmbit de la negociació foral, el Consell de Ministres el va anul·lar completament i va optar per una solució estrictament militar.[41]

37. AHN. *Estado* 8133-8134. Despatx de l'ambaixador espanyol a París (13-IX-1834, núm. 464) al MAE. AMRE. CP. *Rome* 975, fol. 232. Despatx del MAE (25-X-1834, núm. 54) a l'ambaixador francès al Vaticà. «*A l'exception de la Navarre et les Provinces Basques, l'Espagne est généralement hostile ou indifférente à la cause de Don Carlos, et d'un autre coté, il est assez demontré qu'il suffirait de rétablir les provinces insurgés dans la juissance des privilèges dont les a dépouillées le Statut Royal pour les désintéresser completement au sujet de ce prince.*»

38. «La Gazette de France» (18-XI-1834) (1/2). Editorial sobre Espanya.

39. Roger BULLÉN (ed.), *Pimer Minister's Papers Series. Palmerston. I Private Correspondance with Sir George Villiers (afterwards fourth Earl of Clarendon) as Minister to Spain 1833-1837.* Edited by Roger Bullen and Felicity Strong (Londres, HMSO, 1985), p. 111. Altres testimonis similars es poden trobar a 164 (14-VII-1834), 172 (27-VII-1834); 222 (31-X-1834); 233 (20-XI-1834), etc.

40. *Palmerston...*, ps. 232-234. Despatx de Villiers (20-XI-1834) a Palmerston.

41. AHN. *Estado* 911. Acta del Consell de Govern de 10 de gener de 1835. «*Se abrió la discusión acerca del objeto que había motivado la reunión del Consejo que era el estado de la guerra de Navarra sobre la cual había hecho el Consejo de Gobierno por escrito sus observaciones al de Sres.*

El canvi ministerial anglès, amb l'entrada dels conservadors, va omplir d'esperances els carlistes; però el Govern tory, presidit pel duc de Wellington, que tenia un més gran coneixement d'Espanya, semblava refusar la idea de transacció tant sobre la base d'un arranjament matrimonial com sobre la base de negociació foral.

Segons els mitjans polítics francesos, la mort de Zumalacárregui podia ser un dels elements fonamentals per a la separació dels anomenats interessos provincials respecte de la defensa dels drets de l'infant Carles.[42] Una opinió semblant expressava el ministre d'Afers Estrangers de França en una carta al seu ambaixador a Madrid: «*Je pense comme vous que son principal avantage, si elle est mise à exécution sera de faciliter la pacification du pays en ménageant un prétexte honorable à des populations courageuses qui, après avoir soutenu, au prix de leur sang et de tant de sacrifices, une lutte où elles ont eu longtemps l'avantage, pourraient se trouver humiliées d'avoir à se soumettre dsans conditions. En envisageant la question sous ce point de vue, je en vois pas que notre refus d'intervention directement change rien aux considérations que vous m'exprimiez si bien. Tout ce que tendra, d'ailleurs, à isoler le Prétendant à faire croire que l'intérêt de sa cause n'étant pas le mobile principal du soulèvement des basques et des navarrais sera d'une bonne politique pour le Gouvernement de la reine.*»[43]

L'actitud dels liberals inquietava molt els carlistes, els quals, al llarg de 1836 varen evidenciar la seva preocupació en diverses ocasions. Aquest fet es basava en la constatació d'un notable refús de la pressió fiscal que es feia quasi insuportable. El representant carlista a París, Pedro Gómez Labrador, assenyalava preocupat que el Govern francès plantejava tractar amb les Juntas de les Províncies, oferint-los en nom del Govern usurpador la conservació dels seus privilegis sota la garantia de França i Anglaterra. I indicava que tal projecte es podia veure afavorit pel malestar que causaven en les Províncies les quintes, els allotjaments i els subministraments i per l'existència d'una camarilla integrada per persones alienes al País Basc, les quals exercien una notable influència sobre totes les determinacions que s'adoptaven.[44]

A mitjan d'aquest any, França, a través d'un agent secret, Caze, tractà d'unificar els interessos d'alguns refugiats espanyols que s'havien traslladat a territori francès per a coordinar les seves accions en favor dels furs. El cònsol espanyol a Baiona indicava que aquest agent havia escrit certs articles sobre furs a la premsa de Baiona. En aquest context s'ha d'emmarcar l'enquesta feta pel Govern francès sobre les causes de la guerra, amb diferents preguntes en les quals es mencionava la qüestió foral, la qual cosa a Madrid es va considerar una intro-

---

Ministros con cuyo motivo el Sr. secretario del despacho de la Guerra habla redactado una memoria, de que dio cuenta al Consejo, proponiendo en ella diferentes medidas dirigidas a vigorizar la fuerza del Gobierno de S. M. Para combatir más enérgicamente las facciones de las Provincias del Norte.»

42. «Le National» (15-VII-1835). «*Les faits prouvent déjà que depuis comme avant la mort de Zumalacárregui les intérêts et les droits des Provinces sont seul en cause dans la guerre qu'elles soutiennent.*»

43. AMRE. CP. *Espagne* 767, fol. 404. Despatx del MAE (27-VII-1835) a l'ambaixador francès a Madrid.

44. ARAH. 9/6714. Despatx del representant carlista a París (29-IV-1836, núm. 191) al MAE.

missió en els assumptes espanyols, segons es pot veure en la carta del seu representant a Baiona: «*Entre las personas consultadas las hay que lejos de considerar la cuestión bajo el principio del interés general de la España, se han dejado ganar más bien por un espíritru de provincialismo y de consecuencia particular, cual es la de querer conservar en el país insurreccionado el régimen foral con todas sus consecuencias.*»[45]

La transacció foral: de Muñagorri a Bergara

Un cop eliminat el Govern progressista de Calatrava, quedava expedit el camí per a intentar novament una pau a través de la transacció política en la qual els furs podien tenir un paper important. El 16 de novembre de 1837, Eusebio Bardají s'entrevistà amb Vicente González Arnao, un personatge de llarga trajectòria política en el bàndol liberal: exiliat a França com a conseqüència de la seva col·laboració amb José I, catedràtic d'universitat, acadèmic de la Real Academia de la Lengua Española y de l'Academia de la Historia; amb certes relacions personals i científiques amb el País Basc...

El contingut de les instruccions indica clarament la finalitat de la missió que se li havia encomanat:[46] «*Separar la causa de las Provincias Vascongadas y Navarra de la de Don Carlos.*»

Per tal de posar en marxa l'operació es va haver de traslladar a Baiona i, sense fer pública la seva missió, s'hagué de reunir amb «*algunos individuos que sin haber abrazado decididamente la causa de la reina ni la de Don Carlos, aunque muy decididos por la conservación de sus fueros*». A aquests els havia d'insinuar la possibilitat de confirmar dels furs sempre que aquesta causa se separés de la de l'infant Carles.

El desànim produït per la tornada de l'expedició reial fou un excel·lent moment per a reiniciar les gestions. Una vegada més es plantejà la possibilitat d'atraure alguns dirigents carlistes mitjançant compensacions econòmiques.

És evident que l'operació va adquirir un nou caire un cop assentat el comissionat a Baiona i un cop constituïda una junta de notables que representaven totes i cada una de les províncies. Encara que el fracàs dels intents de Muñagorri és més que evident, es va generar un clima en defensa dels furs, fins i tot en els cercles liberals. L'oposició més important a aquesta iniciativa venia fonamentalment dels militars moderats, els quals, com O'Donnell, es varen oposar tenaçment a facilitar les activitats militars de Muñagorri. Si bé l'empresa de Paz y Fueros fou liquidada a causa de la desorganització imperant, els polítics de l'època li varen atribuir una gran influència en les negociacions al final de la guerra.

En resposta a les proclames forals, les autoritats carlistes, a través dels seus òrgans de premsa, varen insistir en el fet que el seu eix fonamental de la revolta

45. AHN. *Estado* 8266. Despatx reservat del cònsol espanyol a Baiona (13-VI-1836, núm. 114) al MAE.

46. AHN. *Estado* 8152 carp. A. Minuta de les instruccions del Sr. Bardají (16-XI-1837) al senyor Vicente González Arnao.

era la religió i el rei i que només en aquest context seria possible la defensa i la pervivència del sistema foral.

Els contrafurs carlistes

Generalment, els carlistes s'han considerat els defensors dels furs. Aquesta imatge prové de la supressió inicial dels furs decretada per Castañón, fet que en principi semblava tenir un cert caràcter provisional, mentre duressin els incidents. Aquesta suspensió, però, fou una conseqüència fonamental de la declaració de l'estat de guerra i no pas d'un projecte liberal, fou conseqüència de la manera d'actuar dels militars sense distinció de bàndols. A finals de 1834, el general carlista Francisco Benito Eraso, en resposta a les acusacions de no respectar les autoritats forals, assenyalava la preeminència de les lleis militars, en cas de guerra, sobre qualsevol altra norma.[47]

Aquesta mateixa supressió provisional del funcionament dels furs es pot observar en el camp carlista en els primers mesos de la contesa. Zumalacárregui desitjava assumir la comandància militar de tota la revolta, la qual cosa xocava amb les intencions del sector biscaí (Valdespina i Zavala) i amb la pràctica foral que establia que la direcció militar de Biscaia l'havia d'assumir la Diputació.

També podem trobar les protestes fetes pels membres dels Diputació guipuscoana. El 4 de maig de 1834, Manuel M. Marcó de Pont i Manuel M. Muñoz Ostolaza reclamaven que se'ls restituís «*en el lugar que ocupábamos de diputados*».[48]

Cal assenyalar que després de l'arribada del Pretendent les transgressions del funcionament foral van continuar. La primera ocasió important es va produir amb motiu de la destitució de Zavala i Valdespina com a diputats de Biscaia. L'incident va tenir lloc en el marc de l'enfrontament d'ambdós prohoms amb el cap militar Zumalacárregui per tal d'assumir la direcció de la guerra. En el decret de la seva exoneració (16 d'octubre de 1834), l'infant Carles es justificà per l'incompliment de la legislació foral que suposava aquesta actuació.[49]

Malgrat això, els incidents entre caps militars carlistes i els governants civils de les províncies varen prosseguir sobretot a Biscaia. La Diputació es queixava de l'arbitrarietat amb la qual obraven els caps militars, «*pues no se afloja en el empeño de querer reducir a la nulidad la autoridad de la Diputación para someter a Vizcaya al capricho de jefes militares, que o destituídos de interés por su bienestar y prosperidad o por fines particulares están por desgracia dando lugar a conjeturas bien desagradables*».[50]

47. AG. *Guerras civiles* 384. Ofici de F. B. Eraso (15-XI-1834) a la Diputació de Biscaia. «*Las leyes marciales por su naturaleza gozan de un privilegio que destruye todos los demás y si no fuera así perderían desde luego toda su virtud, toda su eficacia...*»

48. AG. *Guerras civiles* 70. Exposició de Manuel M. Marcó de Pont i Manuel M. Muñoz (30-V-1834) a Fernando Zavala, traslladant la dirigida el dia 5 a Zumalacárregui.

49. ARAH. *Pirala* 9/6798 carp. 13 i 18. Decret reial de 16 d'octubre de 1834. «[...] *de una manera que aunque no se acomode enteramente a la práctica inconcusa observada en Vizcaya, con arreglo a sus fueros y prerrogativas que he prometido solemnemente conservar, concilie en lo posible los atributos de Mi Soberanía con los derechos del Señorío.*»

50. AG. *Guerras civiles* 221. Esborrany de l'exposició de la Diputació de Biscaia (5-XII-1834) a l'infant Carles.

Malgrat la protesta, el rei carlista no va prendre cap mena de mesura contra els militars i aquests, a la vegada, varen atacar els diputats. Com a testimoni d'això es pot veure la carta enviada per Eraso a Cruz Mayor, parlant de la Diputació de Biscaia: «[...] *que si no se tomaban providencias serias y prontas con algunos individuos de la Diputación esto se desgraciaba; hoy con mayores fundamentos repito lo mismo. He chocado terriblemente y copias de las comunicaciones pasaré a S. M.* [...]; *pero mientras tanto quiero indicar a V. E. lo que debe practicarse: elegir un corregidor como el auditor de Navarra Lázaro, el diputado D. Joaquín Lecea u otra persona que merezca la confianza de S. M. Hecho esto Batiz queda de diputado y Landaida queda fuera; el secretario Artiñano debe quitarse y mandarlo a Navarra a la columna que está en Baztán o en la parte de Lumbier, pues no conviene de ningún modo que se junte con el marqués y Zabala, ni que quede en este país; el capitán de Caballería nuevamente nombrado oficial de la Diputación debe venir al escuadrón y de este modo verás como todo el mundo anda derecho.*»[51]

La resposta es va produir un mes més tard, quan Cruz Mayor oficià a la Diputació biscaïna ordenant el confinament del corregidor Batiz a la província d'Àlava i nomenant al seu lloc José Joaquín de Lecea.[52]

Es plantejava el mateix conflicte que es podia trobar en el bàndol liberal: l'oposició entre els militars que pretenien supeditar l'administració civil al servei dels subministres necessaris a l'exèrcit; i els civils que estaven en contacte amb les poblacions i, per tant, eren més sensibles a les queixes dels seus súbdits, cansats de la contribució econòmica i de sang. Biscaia és el lloc en què aquest enfrontament adquireix més virulència en ambdós bàndols.

Però com que un dels elements que integraven la propaganda carlista era la defensa de la foralitat, els partidaris del Pretendent no s'hi podien mostrar públicament contraris. En els documents privats no passava el mateix. Des del principi de la guerra s'havia parlat de la possibilitat del restabliment dels furs a la Corona d'Aragó. A l'estiu de 1836 es va tornar a mencionar aquesta hipòtesi com un mitjà per a facilitar una revolta carlista, amb el suport de l'enviament de tropes.

Davant d'aquesta hipòtesi, Pedro Gómez Labrador, representant carlista a París, escrivia al rei el següent sobre la possibilitat d'un restabliment: «*En los mismos términos en que existían al advenimiento del rey D. Felipe Segundo. Si S. M. lo ha decretado así, respetaré su real determinación y no romperé el silencio sino para suplicarles que haga examinar detenidamente tan grave negocio por personas imparciales instruidas en la historia y en la ciencia del gobierno y resultará de aquel examen, que el restablecimiento de los antiguos fueros de Aragón, Cataluña y Valencia equivaldría a la renuncia de aquellas provincias de la Monarquía, pues el rey sería monarca solamente en el nombre y la verdadera soberanía residiría en el justicia mayor y en los cinco hombres que lo nombrasen...*»[53]

51. ARAH 9/6736. Despatx de Benito Eraso (3-III-1835) a Cruz Mayor, secretari d'estat carlista.
52. AG. *Guerras civiles* 87. Ofici de Cruz Mayor (8-IV-1835) a la Diputació de Biscaia.
53. ARAH. 9/6728. Despatx del representant carlista a París (2-IX-1835, núm. 52) al MAE.

El fet no tindria més importància si el Govern carlista hagués liquidat la qüestió amb una resposta formulària o evasiva, com ho feia en la major part de les ocasions. Però la resposta, encara que concisa, era molt expressiva: «[...] *no ser cierta la especie que en él se cita al paso que las sólidas observaciones que V. E. hace concuerdan en todas sus partes con las sabias máximas que sirven de base a la política que S. M. sigue en los asuntos interiores de su reino.*»

Un dels més grans incidents en aquesta matèria es va produir amb motiu de la creació de la policia carlista. D'això en foren conscients les mateixes autoritats de l'infant Carles, les quals, en un decret de creació de la institució assenyalaven el següent: «*en nada se opone lo que tengo el honor de proponer a los fueros de estas Provincias. Es una medida excepcional y transitoria que subsistirá sólo cuando las circunstancias que la producen; es una necesidad indispensable, como tantas otras consiguientes a la heroica decisión de los vascongados y sin la cual peligran sus mismos fueros peligrando la existencia de las Provincias con la del rey N. S.*»[54]

Es pot observar clarament la pretensió d'unir l'existència i la permanència de l'infant Carles amb la continuïtat del sistema foral, convertit en un dels eixos de manteniment del carlisme en el territori basc. La Diputació de Biscaia va protestar de la seva creació, però es va veure obligada a concedir-li el vist-i-plau foral davant la pressió governamental. Però les diputacions, malgrat que havien estat nomenades per l'infant Carles, continuaren protestant de la seva instal·lació. La més activa fou la de Biscaia, que va escriure al rei en diverses ocasions sol·licitant la seva supressió i el traspàs de les seves funcions a les diputacions. Pel febrer de 1837 ho feia la d'Àlava. Després de la partida del rei del territori basc, al front de l'expedició reial, fou suprimida pel general Uranga, el qual havia quedat com a capità general de les Províncies Basques.

La creació de la policia carlista es va fer enmig d'un procés de sensibilització per la qüestió foral en territori carlí. El 1836 l'infant Carles tornà a fer nomenaments antiforals enfront de les diputacions i, per tal de resistir el temporal, el marquès de Valdespina es va veure obligat a manifestar que l'infant Carles no pretenia trepitjar els furs: «*Tan distante el real ánimo de alterar en lo más mínimo vuestros fueros, franquezas, buenos usos y costumbres, con esta medida puramente transitoria y de circunstancias, sus paternales miras se dirigen a consolidarlos y afianzarlos...*»[55]

És evident que hi havia una forta por entre els carlistes per la politització de la qüestió foral, com es pot deduir de l'ordre de la Comisaría Regia de Biscaia de recollir «*una proclama incendiaria que el rebelde jefe [Espartero] ha dado en Hernani con fecha 19 de este mes con el objeto de seducir a nuestro invicto Ejército y a los fieles habitantes de este heroico país...*».[56]

54. ARAH 9/6708. Exposició d'Arias Teijeiro (9-VII-1836) sobre la creació de la policia. Sobre la policia carlista, vegeu José Ramón URQUIJO GOITIA, *Represión y disidencia durante la Primera Guerra Carlista. La policía carlista*, dins «Hispania», XLV (1985), núm. 159, ps. 131-186.

55. ADFB. Armari 17, tom 70. Circular (8-VIII-1836) del corregidor de Biscaia.

56. AG. *Guerras civiles* 94, 164, 165, 166, 167, 168. Circular del comissari regi de Biscaia (26-V-1837) als diversos comissaris de la província.

La pressió dels aliats carlistes

Després de la mort de Ferran VII, el seu germà Carles va intentar d'aconseguir el reconeixement de les nacions conservadores que no havien reconegut la nova sobirana. Però les cartes enviades no varen obtenir resposta, tant perquè no arribaren al seu destí com perquè aquests sobirans es varen mantenir a l'espera de l'evolució dels esdeveniments. No tenien gaire confiança en la línia política que volia adoptar l'infant Carles i que, si s'inclinava per una dura repressió, podia desestabilitzar no tan sols Espanya, sinó fins i tot Europa.

Davant de l'escassa repercussió d'aquesta primera iniciativa es va iniciar des de Londres, seu inicial de la burocràcia carlista, una nova campanya, aquesta vegada mitjançant l'enviament a les Corts de representants que no havien reconegut Isabel II.

Alhora, des de l'interior, tant a Madrid com des del País Basc els nuclis carlistes que hi havia a la capital feien gestions. Aquestes iniciatives eren hipotecades per diferents fets: l'aparent apatia de l'infant Carles; la manca de coordinació entre les seves actuacions i les dels seus seguidors i l'escassa entitat dels seus representants.

Des de Londres, on residia el bisbe de Lleó, es va organitzar la gira d'enviats carlistes, destinada a aconseguir el reconeixement diplomàtic i el suport econòmic. Però Àustria es va negar a permetre l'entrada al seu país d'aquests representants, en algun cas per la seva escassa entitat i en altres per la desconfiança que inspiraven. Això suposà el fracàs total de la missió.

Les potències conservadores no estaven disposades a moure's fins que l'infant Carles no hagués entrat a Espanya o fins que, almenys, hagués adoptat una actitud menys passiva. El suport més decisiu va venir de Carles X de França i del rei de Sardenya, els quals varen proporcionar cobertura política i una certa ajuda econòmica al Pretendent. Però en cap moment no es va voler mantenir una representació estable davant d'aquests sobirans.

Després de l'entrada del Pretendent a Espanya, hom va aconsellar al rei l'acreditació de representants davant els sobirans conservadors. El més important fou el comte d'Alcúdia, antic secretari d'estat de Ferran VII, el qual va arribar a Viena a finals de juliol de 1834.

El principal problema que es va plantejar en les relacions de l'infant Carles amb les potències conservadores es veu clarament en les instruccions donades al representant carlista a Rússia, al qual se li indicava que havia d'actuar «*siempre con el arte y la dignidad suficientes para dar a entender que lo que se desea es adquirir un amigo útil y no un tutor exigente*».

Aquesta posició independent contrariava fortament els protectors de l'infant Carles, com assenyalava el marquès de Labrador: «*En punto a acudir continuamente a la protección de las potencias del norte, lo hago con suma repugnancia, pues me reconvienen sus agentes con que no tenemos ninguna condescendencia con sus soberanos ni hacemos caso de sus consejos; y añaden que difícilmente reconocerán a S. M. mientras no haya publicado una declaración de que no restablecerá la Inquisición ni hará castigar como delitos los yerros de entendimiento y los efectos de la flaqueza humana.*»[57]

L'infant Carles, però, es negava a publicar una declaració en què quedés cla-

rament assenyalada l'actitud que pensava adoptar en cas de victòria. Per altra part, els símptomes d'intransigència evidenciats (judici al general Gómez), la preponderància del clero etc., no eren la millor recomanació davant les potències.

La iniciativa més important en aquest sentit va venir de Prússia i es pot dir que també de Sardenya. Prèviament s'havien fet diferents gestions orals davant diversos mitjans carlistes, fonamentalment els assentats a París. Després del fracàs d'aquestes gestions, es va fer un nou intent de manera directa i per mitjà d'una memòria escrita. A finals de 1835, la diplomàcia prussiana va iniciar gestions a fi de fer arribar al Pretendent un memoràndum sobre els canvis que es consideraven necessaris que s'introduïssin per tal de millorar la seva imatge. Per a aquest fi es varen dirigir a la Cort sarda amb l'objecte que fes de mitjancera en l'operació, alhora que es feia arribar un escrit similar a través del banquer Mauricio Haber.

Entre les peticions es trobava la publicació d'«*un manifiesto prometiendo la conservación de sus fueros y privilegios a las provincias exentas, y el restablecimiento de las instituciones provinciales en las demás que disfrutaban en otros tiempos*».[58]

La resposta donada als seus aliats evidencia els pocs sentiments foralistes del principal conseller de l'infant Carles, el qual es negava a qualsevol reposició foral en els territoris que varen perdre els fuers al segle anterior: «*Resucitar, digo, unas instituciones que en otros siglos tuvieron la España dividida en pequeños reinos que se aniquilaban unos con otros en continuas guerras, y cuyo amalgamiento en un solo y poderoso estado ha sido la obra de la lata y sabia política de los augustos predecesores de V. M. Y de contingencias favorables que se repiten pocas veces en las vicisitudes de las naciones, sería lo mismo que abrir la barrera a los antiguos males que asolaron la Península, sería desmembrarla, debilitarla moral y físicamente para siempre y exponerla a ser presa en parte de la ambición de la Inglaterra y de la Francia...*»

La política foral del carlisme s'ha d'analitzar no pas a partir de grans documents ni de juraments davant de l'arbre de Guernica, sinó a partir dels informes interns que evidencien un gran despreci pel sistema foral i, sobretot, per la seva pràctica, en la qual podem constatar nombrosos contrafurs.

(*Traducció de M. Mercè Riu i Codinach*)

57. ARAH. 9/6714. Despatx dels representant carlista a París (30-IX-1836, núm. 265) a la Secretaria d'Estat.

58. ARAH. 9/6726. Informe fet per Carlos Cruz Mayor en resposta als documents entregats per ambdós emissaris. El mateix ha estat publicat per Alfonso BULLÓN DE MENDOZA, *Informe de Cruz Mayor*, «Aportes», núm. 18 (novembre de 1991- febrer de 1992), ps. 44-60.